

Máme holé ruce

*„Mali bysme byť za jedno i v tom,
že Komunistická strana Československa
by se nemala dobrovolne vzdat' moci.“*

(VASIL BILAK)

Začátek roku 1989 v Československu probíhal ve znamení demonstrací a občanských nepokojů, které se konaly u příležitosti 20. výročí upálení Jana Palacha. **Tzv. Palachův týden** předznamenal vývoj dalších událostí. Demonstrace probíhaly na výročí okupace ze srpna 1968 i vzniku Československa v říjnu 1918. Významnou okolností se stalo **svatořečení Anežky České 12. listopadu 1989**. K výraznějším změnám došlo na podzim roku 1989. Díky masivnímu přílivu východoněmeckých občanů do Prahy s úmyslem dostat se přes Československo do západního Německa byli českoslovenští občané poprvé konfrontováni **s veřejně vyjádřeným odporem obyvatel komunistického státu proti režimu**. V průběhu dvou následujících měsíců se východoněmecký režim zhroutil. Konzervativci ve vedení KSČ se obávali, že přijetí polského a maďarského demokratizačního modelu povede ke ztrátě jejich moci, umírněně reformističtí politici okolo premiéra Adamce naopak nechtěli riskovat vypuknutí občanské války v případě prosazení ostře konzervativního kurzu.

V neděli 19. listopadu se organizace veřejného protestu ujala dosavadní protirežimní opozice – z iniciativy Václava Havla bylo založeno **Občanské fórum (OF)**. Jeho zakladatelům šlo zejména o to, aby nebylo vnímáno pouze jako opoziční či disidentská organizace, ale aby v ní byly zastoupeny co nejširší vrstvy společnosti, hlavní sociální skupiny, povolené politické strany, církve apod. Hlavním důvodem tohoto postupu byl fakt, že dosavadní opozice byla v Československu slabá a její pozice ve společnosti mělká. Bylo třeba zabránit rozdělení společnosti a přesvědčit veřejnost, že demokratizace politických poměrů je v jejím zájmu. Ústřední postavou hnutí byl **Václav Havel**, který určoval jeho základní strategii, byl autorem většiny prohlášení a scenáristou demonstrací, organizovaných v následujících týdnech. Vedení OF, **tzv. krizový štáb Koordinačního centra**, tvořilo přibližně deset osob, které se účastnily všech porad i vyjednávání s představiteli moci. Podobné protestní hnutí vzniklo i na Slovensku pod názvem **„Verejnost proti násiliu“** (VPN); kromě umělců se do tohoto hnutí zapojili představitelé dosavadního katolického a liberálního disentu.

Občanské fórum formulovalo své první požadavky v prosinci 1989 ještě spíše opatrně, a směřovalo je primárně **k vyvození odpovědnosti za zásah proti studentům**

17. listopadu. Proti radikální strategii, reprezentované ovšem menšinou disidentů ve vedení OF (jednat s komunisty až po splnění základních požadavků OF) prosadil V. Havel vstřícnější postup: OF bude „**operativním partnerem moci při jednání**“ a bude klást své požadavky: odstoupení nejzkompromitovanějších představitelů vládnoucího režimu, bude ustavena komise pro vyšetření událostí na Národní třídě 17. listopadu a budou propuštěni političtí vězni. Opatrná strategie byla dána především předchozí disidentskou zkušeností – izolace a malý ohlas opozice ve veřejnosti, represivní povaha režimu a také obava, zda i tento protest po několika dnech neskončí pasivitou občanů. **Již 20. listopadu** se však ukázala skutečná nálada veřejnosti: **v Praze na Václavském náměstí se v odpoledních hodinách shromáždilo přes 100.000 občanů**, kteří přišli nikým neorganizováni protestovat proti násilí režimu. V následujících dnech již OF plně převzalo režii masových demonstrací, jejichž charakteristickým rysem byla pokojnost, snaha o zdůraznění jednotného zájmu veřejnosti na změně režimu, ale také humor a tolerance.

S přibývajícím podporou veřejnosti rostlo sebevědomí předáků OF ve vztahu k režimu. V podrobnějším programovém prohlášení Občanského fóra „**Co chceme**“ (26. listopadu) se vymezilo proti dosavadnímu režimu mnohem radikálněji: připomnělo nespravedlnosti, jichž se po desetiletí dopouštěl nedemokratický režim, a učinilo jej zodpovědným za morální, duchovní, ekologickou, sociální, ekonomickou a politickou krizi. Opozice upozornila, že se nespokojí s pouhou změnou osob v mocenských pozicích, ale že bude usilovat **o vytvoření právního a demokratického státu**. Za nezbytný předpoklad k tomu považovalo OF uskutečnění svobodných voleb a přijetí nové ústavy. Hloubku požadované změny vyjádřila opozice poukazem na nutnost vytvoření „zásadních, důsledných a trvalých změn politického systému společnosti“. V oblasti zahraniční politiky požadovala opozice výraznou změnu, a to **integraci Československa do evropských struktur**. Nejradikálnější změny byly požadovány v ekonomické oblasti. Základem byl požadavek na vytvoření rozvinutého trhu, rozbití státních monopolů a vytvoření konkurence. Role státu měla být minimalizována do pozice regulátora sociálních vztahů. Základní teze ekonomického programu byly doplněny poukazem na nutnost vytvoření sociálně spravedlivé společnosti, ukončení devastace životního prostředí a následnou nápravu škod, a také odideologizování kultury, vědy a výchovy.

Radikalizace požadavků OF vycházela jednak z masové podpory, jíž se v týdnu od 20. listopadu Občanskému fóru dostávalo od veřejnosti na početně rychle rostoucích demonstracích nejen v Praze, ale i v dalších větších městech republiky, a jednak z prvních dílčích úspěchů, jakým byla demise vedení KSČ. Nemalou roli sehrálo prolomení informační bariéry v médiích, která se rychle zbavovala svých cenzurních omezení. Když Československá televize poprvé vysílala v přímém a nezkráceném přenosu demonstraci 750 000 Pražanů na Letné (25. listopadu), mohli se diváci ve zbytku republiky přesvědčit o masovém rozsahu protestu proti režimu. To odbourávalo bariéry a vedlo občany k účasti na podobných demonstracích v dalších městech, a také k zakládání místních občanských fór (na Slovensku sdružení VPN).

Od 29. listopadu byl do politického dění částečně zapojen také parlament (Federální shromáždění). Jím schválené legislativní změny postupně petrifikovaly demokratizační proces. Po dvouhodinové **generální stávce (27. listopadu)**, k níž se připojilo více

než 70% zaměstnanců a která zlomila faktický vliv KSČ ve společnosti, schválil parlament (29. listopadu) změny ústavy – **byla zrušena vedoucí úloha KSČ i monopol Národní fronty** na organizaci stranického systému.

Premiér Adamec si jako vysoký ústavní činitel uvědomoval svou zodpovědnost za řešení stávající politické krize, zároveň se jako člen předsednictva ÚV KSČ obával tlaku konzervativců. Vedení KSČ, zaskočené rozsahem veřejných demonstrací a paralyzované vlastními spory, bylo neschopné jakékoli účinné obrany režimu. To se naplno projevilo **24. listopadu**, kdy **celé předsednictvo strany v čele s Milošem Jakešem podalo demisi**. Adamec zároveň doufal v možnost dohody, jež by v nějaké reformované podobě umožnila komunistické straně udržet si zásadní vliv na další vývoj. Poté, kdy se na začátku prosince přesvědčil o absenci podpory moskevského vedení a po zásadním odmítnutí pokusu o vytvoření nové vlády s 3/4 většinou komunistů, podal demisi na funkci předsedy vlády. Zároveň však chtěl zabránit eskalaci společenského konfliktu, a proto navrhl prezidentovi Gustávu Husákovi jako svého nástupce **Mariána Čalfu**, zkušeného legislativce dosavadní vlády.

Čalfa sehrál v dalších měsících zcela zásadní roli, když demokratické opozici poskytl své znalosti dosavadního mocenského systému a jeho mechanismů k tomu, aby jej pomohl transformovat do demokratické podoby. Nové vedení KSČ, reprezentované dosud neznámým Karlem Urbánkem, se pod tlakem sílícího odporu veřejnosti rozhodlo změnit svou taktiku a nebránit nadále demokratizačním změnám. Strana se orientovala především na strategii vlastní záchrany, tj. nedopustit zákaz politického působení strany, zachovat majetek a zastavit nebo alespoň zmírnit masivní úbytek jejích členů. Nová strategie vedení strany se projevila v jednání generálního tajemníka Karla Urbánka se zástupci OF (6. prosince), kde Urbánek ustoupil téměř všem jejich požadavkům.

Nový federální premiér Marián Čalfa sestavil v dohodě s opozicí **vládu „národního porozumění“ (10. prosince)**, kterou tvořili tři vicepremiéři (Valtr Komárek, Jan Čarnogurský a Vladimír Dlouhý), ministr zahraničí (Jiří Dienstbier), ministr financí (Václav Klaus), ministr práce a sociálních věcí (Petr Miller) a Richard Sacher, který se později stal ministrem vnitra. Vláda získala důvěru parlamentu 19. prosince s programem, jehož klíčovými body bylo uskutečnění demokratických voleb a příprava ekonomické reformy.

Ihned po jmenování federální vlády odstoupil dne **10. prosince ze své funkce prezident republiky G. Husák**.

Kandidátem na tuto funkci se stal, po předchozí interní poradě OF a VPN, **Václav Havel**. Na Slovensku nenacházelo stanovisko VPN k podpoře Václava Havla příliš velké pochopení. Řada politických a společenských organizací navrhovala kandidaturu Alexandra Dubčeka. Komunisté se ještě pokusili tomuto scénáři zabránit návrhem na zavedení všelidové volby prezidenta (přičemž uvažovali o kandidatuře Ladislava Adamce). Občanské fórum tak bylo postaveno do paradoxní situace, kdy jako hlavní demokratizační hnutí muselo odmítnat komunisty prosazovaný návrh přímé volby hlavy státu. Vzhledem k tomu, že KSČ ovládala parlament, hrozilo, že bude schopna tento záměr prosadit. V následném vyjednávání s parlamentním klubem KSČ prosadil Čalfa, že by se strana ve vlastním zájmu neměla stavět proti vůli veřejnosti, která vyjadřovala podporu Havlově kandidatuře. Občanské fórum tuto strategii doplnilo doporučením, aby se prezidentská volba uskutečnila

veřejnou aklamací v přímém televizním přenosu. Společnou strategii OF, VPN, Mariána Čalfy i značné části české veřejnosti za zvolení Václava Havla však mohla ohrozit pokračující prezidentská ambice Alexandera Dubčeka, podporovaná částí slovenské veřejnosti a politických stran i některými reformními komunisty (tzv. „osmašedesátníky“). V jednáních, která zástupci Havlova tábora vedli s Dubčkem v prosinci 1989, ho přesvědčili, aby se své kandidatury vzdal výměnou za funkci předsedy Federálního shromáždění. Do té byl také 28. prosince 1989 skutečně zvolen několik minut poté, co byl kooptován za poslance. **Volba Václava Havla prezidentem** byla veřejností i v zahraničí obecně vnímána jako ukončení **tzv. sametové revoluce** a považována za dostatečnou záruku nezvratitelnosti demokratického vývoje. Realizace hlavních demokratizačních reforem však trvala ještě celé dva roky.